

Erityistä tukea tarvitseva asiakas sosiaalihuollossa

Minna Keränen
sosiaalityöntekijä (YTM)
14.3.2024

”Erityistä tukea tarvitseva, paljon palveluja tarvitseva vai paljon palveluja käyttävä?”

- Palvelupolut kuntoon-hanke (PAKU)
- 8/2018-12/2020
- Koske, JAMK, Gradia
- Hankkeessa kehitettiin palveluohjauksen mallia, jonka tavoitteena oli tuen saavutettavuuden parantaminen haavoittuvissa elämäntilanteissa olevien työikäisten näkökulmasta

Erityistä tukea tarvitseva asiakas sosiaalihuollossa. Kategoria-analyysi erityisen tuen käsitteestä sosiaalihuoltolain valmisteluasiakirjoissa (2023)

Aineisto

- Hallituksen esitys uudeksi sosiaalihuoltolaiksi (HE 1301/2014)
- Sosiaalihuollon lainsäädännön uudistamistyöryhmän väli- ja loppuraportit (2010 ja 2012)

Kategoria-analyysi

- Kategorioiden avulla tuotetaan identiteettejä ja luodaan velvollisuuksia
- Sosiaalinen konstruktionismi

- **Tutkimustehtävänä** kuvata, millaisia oletuksia ja normeja sosiaalihuollon asiakkaisiin ja toimijoihin lainvalmistelussa liitetään erityisen tuen kontekstissa
- Miten asiakkaan vastuuta ja aktiivisuutta korostavassa palvelujärjestelmässä hahmotetaan sellaisten henkilöiden tuen tarvetta, joiden aikuisina oletetaan olevan omissa asioissaan vastuullisia ja aktiivisia toimijoita.

Tutkimusta taustoittaa

- yksilön vastuuta korostava sosiaalipolitiikka
- asiakkaan oikeudet
- avun antamisen reunaehdot

Sosiaalihuoltolaki 3§ (SHL 1301/2014)

Erityistä tukea tarvitseva henkilö tai asiakas määritellään henkilöksi, jolla

”on erityisiä vaikeuksia hakea ja saada tarvitsemiaan sosiaali- ja terveystalveluja kognitiivisen tai psyykkisen vamman tai sairauden, päihteiden ongelmakäytön, usean yhtäaikaisten tuen tarpeen tai muun vastaavan syyn vuoksi ja jonka tuen tarve ei liity korkeaan ikään”.

Erityistä tukea tarvitseva asiakas huomioidaan sosiaalihuoltolain 4, 6, 8, 36, 42 ja 46 §:ssä. Pykälät koskevat asiakkaan etua, neuvontaa ja ohjausta, hyvinvoinnin seuraamista ja edistämistä, palvelutarpeen arviointia, omatyöntekijää sekä hoidon ja huolenpidon turvaavia päätöksiä.

Erityisen tuen tarvetta koskevien säännösten tarkoitus on turvata kaikkein vaikeimmassa asemassa olevien henkilöiden avun saaminen. Säännökset on tarkoitettu sovellettaviksi tilanteissa, joissa henkilö ei kykene itse hakemaan tarvitsemaansa apua, tai avun saaminen on vaarassa estyä siksi, ettei hän kykene riittävässä määrin antamaan tai vastaanottamaan avun saamiseksi tarvittavaa tietoa.

(Sosiaalihuoltolain soveltamisopas 2017, 26–27§.)

Sosiaalihuollon toimintaympäristö

Sosiaalipalvelumarkkinat

- 1990-luvulta alkanut kehityskulku
- Palvelujen järjestäminen siirtynyt valtiolta kunnille, ja edelleen hyvinvointialueille
- Ideologiset taustat, mm. uusi julkisjohtaminen (New Public Management) ja julkisen valinnan teoria
- Palvelujen tuottamisen tapa: tilaaja-tuottaja –malli
- Asiakas: rationaalisia valintoja tekevä kuluttaja

Aktiivinen sosiaalipolitiikka

- Luopumista julkisesta vastuusta
- Aktiivinen hyvinvointivaltio, jonka tavoitteena aktiivinen kansalaisuus
- Normatiivinen diskurssi, joka asettaa ehtoja etuuksien saamiselle
- Kiteytyy työllisyyspolitiikassa

Kritiikkiä

- Keskitalo (2013): foucault'laista toiminnan kontrollia
- Juhila ym. (2017): rationaalisuus on tilannesidonnaista ja vaatii resursseja
- Kuluttaja-kehyksessäkin ammattilaiset ovat portinvartijoina
- Raitakari ym. (2018): rakenteellisen näkökulman puuttuminen

- Yksilökeskeinen ajattelu tyypistää rakenteelliset tekijät henkilökohtaisen itsehoidon ongelmiksi --> ihmisryhmät, joita aiemmin pidettiin tuen arvoisina, joutuvat entistä herkemmin "ansaitsemattomien kansalaisten" kategoriaan

Tulostavoitteet ohjaavat sosiaalian ammattilaisia

- Aktiivisuuden vaade koskee myös organisaatioita ja työntekijöitä
- Sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaisten roolit muuttuneet
- Uudet työvälineet muokkaavat työn sisältöjä
- Proaktiivinen tilanteiden edistäminen: riskien hallinta ja ennaltaehkäisy
- Katutason byrokratiat: resursseihin nähden liian suuret asiakasmäärät, asiakkuus ei ole vapaaehtoista → erilaiset selviytymisstrategiat
- Tulostavoitteet luovat vuorovaikutteisen riippuvuussuhteen asiakkaan ja työntekijän välille
- ...ja tuottavat priorisointia: palvelujen on perusteltava olemassaolonsa
- Määttä (2012): Aktivointiin perustuva palvelujärjestelmä hyödyntää diversiota

Palvelujen saavutettavuuden viisi ulottuvuutta

- 1) Institutionaalinen: lainsäädäntö ja viranomaistoiminta
- 2) Informatiivinen: tietoa riittävästi ja riittävän informatiivisesti
- 3) Taloudellinen: taloudelliset resurssit eivät saa estää
- 4) Fyysinen: liikuntakyky, pitkät välimatkat
- 5) Kokemuksellinen: miten asiakas kokee palveluun hakeutumisen

(CESCR 2000)

Asiakkaan juridiset oikeudet

- Viime vuosien oikeudellinen kehitys on pyrkinyt turvaamaan palvelujen saamisen viivytyksettä asettamalla sosiaali- ja terveystaloudelliset määräaika- ja palveluajat (Arajärvi 2017)
- Sosiaalihuoltolaki (SHL 1301/2014) on yleislaki, joka sisältää hyvinvoinnin edistämistä ja sosiaalihuollon toteuttamista koskevat säännökset sekä määrittelee sosiaalipalvelujen järjestämistä
- Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (SHAL 812/2000) turvaa asiakkaan asemaa ja oikeuksien toteutumista sosiaalihuollossa
- Sosiaalihuoltolaki palveluista säätävänä lakina turvaa sosiaalisia ihmisoikeuksia käytännössä, ja sosiaalihuollon asiakaslaki sanoittaa palvelujen järjestämisen ihmisoikeuksiin pohjautuvia peruseriaatteita
- Vastuu asiakkaan aseman ja oikeuksien turvaamisesta sekä itsemääräämisoikeuden toteutumisesta määrittellään sosiaalihuollon asiakaslaissa yksiselitteisesti viranomaiselle kuuluvaksi
- Sosiaalihuoltolaki määrittelee viranomaisille erityisen vastuun suhteessa heikossa asemassa oleviin ihmisiin (Sosiaalihuoltolain soveltamisopas 2017, 36)

Haavoittuvuuden käsite havainnollistaa erityisen tuen tarvetta

Haavoittuvuus (vulnerability) on

- erityistä suojelun tarvetta
- alttiutta
- ilmenee henkisen tai muun vamman, iän tai sairauden tuottamana avuntarpeena, tai kykenemättömyytenä huolehtia itsestään tai suojella itseään
- esim. lapset, nuoret, vanhukset, ympäristökatastrofille alttiit
- resurssien puutetta vaikeassa tilanteessa suojautumiseen

Haavoittuvuus yksilön ominaisuutena

- vaarassa olemista, altistumista
- heikkoutta, toimijuuden puutetta
- resilienssin vastakäsite
- yksilön ongelma, yksilö uhkana, oikeuttaa kontrollin

Haavoittuvuus sosiaalisena tilanteena

- syntyy vuorovaikutuksessa ympäristöön
- riittämättömät selviytymiskeinot
- suhteessa johonkin (esim. instituutioihin)

Miten erityisen tuen tarvetta lainvalmisteluasiakirjoissa kategorisoidaan

*”yhä suurempi osa lapsista tarvitsee erityisopetusta; -
- odotettavissa on, että monet näistä lapsista ja
nuorista tarvitsevat myöhemmin erityistä tukea myös
jatko-opinnoissa ja työllistymisessä.”*

(STM 2012, 40-41.)

- Erityinen tuki käsitteellisenä lainauksena koulumaailmasta
- Suhdekäsitteenä: yksilön mahdollisuudet vastata toimintaympäristön asettamiin vaatimuksiin
- Haavoittuvuus: etu uhkaa jäädä toteutumatta
- Lainsäädännön ja institutionaaliset rajat ylittävät kategoria
- Oikeuksia turvaava ja institutionaalinen kategoria

”Lain tarkoituksena on suojata haavoittuvassa asemassa olevia asiakkaita ja [erityisen tuen] käsitettä käytettäisiin niissä pykälissä, joiden avulla pyrittäisiin turvaamaan riittävän tuen ja tarvittavien palvelujen saaminen.” (HE 164/2014, 99.)

- Ei diagnoosia tai asiantuntija-arvion tarvetta
- Sosiaalityöntekijän ratkaisu
- Erityisen tuen määritelmä ei aseta tuen tarpeeseen vastaamiselle muuta kriteeriä kuin tuen tarpeen tunnistamisen

Miten erityistä tukea tarvitsevaa asiakasta lainvalmisteluasiakirjoissa kategorisoidaan

”Erityisen tuen tarvitseminen ei kuitenkaan olisi sidottu tiettyyn diagnoosiin tai vammaan vaan määrittelyn piiriin kuuluisivat myös ne henkilöt, joiden erityisen tuen tarve perustuu esimerkiksi useampaan sairauteen tai vammaan tai vielä diagnosoimattomaan oireyhtymään, joka vakavasti vaikeuttaa henkilön kykyä toimia. Määrittelyn piiriin kuuluisivat myös henkilöt, joiden keskeinen ongelma on useasta eri syystä johtuva tuen tarve tai ylipäätään tilanne, jossa suuri avun tarve aiheuttaa uupumusta ja vaikeutta päästä tarvittavien palvelujen piiriin.” (HE 164/2014, 99.)

- Kasautuvat tekijät
- Tuen tarve sosiaalisena tilanteena
- Heikot asiakasryhmät
- Olosuhteista johtuva altistuminen

Erityinen tuki kategorisoi sosiaalihuollon toimijoita

- Monialaisen työskentelyn ja verkostotyön tarve: *”Sosiaalihuolto ei kykene yksin ratkaisemaan näitä kysymyksiä, mutta niillä on keskeinen asema sosiaalihuollon lainsäädäntöä uudistettaessa.” (STM 2012,73.)*
- Pirstaleinen palvelujärjestelmä säätelee asiakkaan toimintamahdollisuuksia
- Omatyöntekijän vastuun lieveneminen lainvalmistelun eri vaiheissa
- Asianajajaus, oikeuksia turvaava huolenpito
- Oikeuksien turvaaminen vs. portinvartijuus

KIITOS